

İqtisadiyyatın informasiyalaşdırılmasının bəzi təhlükəsizlik aspektləri

Əlövsət Əliyev, Elza Musayeva, Leyla Əkbərova, Vüsalə Abbasova

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu

alovsat_qaraca@mail.ru

Xülasə – Məqalədə müasir dövrdə iqtisadiyyatın informasiyalaşdırılması proseslərinin qarşılıqlı təsiri öyrənilmiş və onların təhlükəsizlik aspektləri təhlil olunmuşdur. İnformasiyalaşdırma prosesinə cəmiyyətin və iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafının təmini kimi baxılmışdır. Yeni iqtisadiyyatın İKT əsasında inkişafı üzrə bəzi sahələr göstərilmişdir. Elmə, biliyə və informasiyaya təhlükə və risk mənbəyi kimi baxılmışdır. İqtisadiyyatın informasiyalaşdırılması prosesində yarana biləcək sosial təhlükəlilik halları araşdırılmış və həmin istiqamətdə müəyyən təhlükəsizlik texnologiyalarının işlənilməsi təklif olunmuşdur.

Açar sözlər – iqtisadiyyatın informasiyalaşdırılması texnologiyaları, qənaətedici texnologiyalar, elektron tullantılar, informasiya ekologiyası.

I. GİRİŞ

İqtisadiyyatın İKT əsasında inkişaf etdirilməsi müasir zamanın əsas tələblərindən biridir [1,2]. Azərbaycanın öz iqtisadiyyatını Avropa iqtisadiyyatına inteqrasiya etdirməsi üçün iqtisadiyyatın informasiyalaşdırılması daha səmərəli və düzgün şəkildə həyata keçirilməlidir.

İqtisadi sahələrin informasiyalaşdırılması istiqamətində əsasən energetika, kənd təsərrüfatı və nəqliyyat sahələrində yeni iqtisadiyyata keçid üçün nisbətən mühüm potensial vardır [3]. Xüsusilə energetika sahəsində İKT-dən istifadə, aqrar sektorun müasir İKT tələblərinə əsasən inkişafı, nəqliyyat sahəsində yeni texnologiyalara üstünlük verilməsi üçün münbit şəraitlər mövcuddur.

Bütün bu kimi real iqtisadi sahələrin və proseslərin səmərəli inkişafının kökündə İKT və cəmiyyətin kütləvi surətdə informasiyalaşdırılması dayanır [4,6]. Ona görə də hesab olunur ki, iqtisadiyyatın informasiyalaşdırılması və İnformasiya Cəmiyyəti quruculuğu prosesi arasında sıx əlaqə mövcuddur. Ona görə də həmin problemlərin təhlükəsizlik aspektlərinin öyrənilməsi aktual məsələlərdən biridir.

II. İKT ƏSALI İQTISADİYYATIN MAHIYYƏTİ VƏ FORMALAŞMASI MƏRHƏLƏLƏRİ

İKT əsaslı iqtisadiyyatın formalaşması konsepsiyası iqtisad elmində mövcud olan resursyönlü iqtisadiyyat, ekoloji iqtisadiyyat, ətraf mühitin iqtisadiyyatı, yaşıl siyasət və s. kimi bir çox istiqamətlərin ideyalarını özündə birləşdirir.

Ümumiyyətcə İKT əsaslı iqtisadiyyatda milli və beynəlxalq səviyyələrdə təbii resurslardan daha səmərəli istifadə olunur, yeni iş yerlərinin yaradılmasının hesabına əhalinin məşğulluğu daha səmərəli təmin olunur, davamlı

inkişafın nailiyyəti üçün bazar mexanizmlərindən düzgün istifadə olunur. İKT əsaslı yeni iqtisadiyyat dayanıqlı inkişafa keçid prosesinin sürətlənməsinə yaxşı imkan yaradır [7].

İKT əsaslı iqtisadiyyata keçidin zəruriliyi ondadır ki, insanın ətraf mühitə müsbət təsir imkanı daimi genişlənir. İnsanın İKT vasitəsilə təsir imkanları artır. İKT bərpa olunmayan təbii ehtiyatların səmərəli inkişafına kömək edir.

Beləliklə, aydın olur ki, bəşəriyyət müasir dövrdə üzləşdiyi ekoloji, sosial və iqtisadi problemlərin həlli üçün İKT-yə əsaslanan yeni yanaşmalardan istifadə etməlidir. Ona görə də hesab etmək olar ki, İKT-yə əsaslanan yeni əmək fəaliyyəti, yeni iqtisadiyyat, yeni istehsal, yeni təfəkkür və yeni həyat tərzı gələcək həyatımızın əsas komponentlərinə çevrilməlidir.

III. SƏNAYE İQTISADİYYATINDAN İKT ƏSALI YENİ İNFORMASIYA İQTISADİYYATINA DOĞRU

Qeyd etdiyimiz kimi dünyanın inkişaf tendensiyalarına müvafiq olaraq sənaye iqtisadiyyatı daha çox İKT və digər "yaşıl" texnologiyalar əsasında inkişaf etdirilir. Fikrimizcə sənaye iqtisadiyyatının ən böyük magistral inkişaf yolu elə informasiyalaşmadan, İKT-dən keçir [8].

İstehsalın avtomatlaşdırılması, idarəetmə proseslərinin informasiyalaşdırılması istiqamətində kifayət qədər inkişaf potensialı vardır. Ona görə də iqtisadiyyatın inkişafı tezisində ilkin olaraq iqtisadiyyatın informasiyalaşdırılması kontekstində baxmaq lazımdır. Başqa sözlə, həm də yeni iqtisadiyyatın - informasiya iqtisadiyyatının innovativ üsullarla inkişaf etdirilməsi texnologiyalarının tətbiqinə nail olmaq lazımdır. Bu isə nəticə etibarı ilə innovativ informasiya iqtisadiyyatının formalaşması və inkişaf etdirilməsidir.

IV. İQTISADİYYATIN İKT ƏSASINDA İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ ÜZRƏ POTENSIAL İSTIQAMƏTLƏR

Hazırkı dövrdə ənənəvi iqtisadi sahələrin informasiyalaşdırılması ilə yanaşı elə sahələr də mövcuddur ki, orada inkişaf və informasiyalaşdırma üçün böyük potensial vardır. Belə sahələrə aşağıdakıları aid etmək olar:

- Enerji resurslarının səmərəli bölüşdürülməsi vasitəsilə qənaətedici texnologiyalar
- İqtisadiyyatın bütün sahələrində yeni innovativ texnologiyaların yaradılması və tətbiqi vasitəsilə resurslardan səmərəli istifadə texnologiyaları
- Yeni həyat tərzinin formalaşmasında, mədəni-marif, kütləvi-təbliğat işlərinin təşkilində İKT-dən geniş istifadə

- Kənd təsərrüfatı sferasında İKT vasitəsilə işlərin səmərəli təşkili və resurslardan səmərəli istifadə texnologiyaları
- Tikinti sektorunda, nəqliyyatda, sənaye sahələrində, idarəetmə işlərində, resursların səmərəli yerləşdirilməsində İKT-nin tətbiqi
- Şəhər təsərrüfatının idarə olunmasında, bələdiyyələrin fəaliyyətinin təşkilində, mənzil fondunun istifadəsində İKT amilindən yararlanma
- Ekoloji sahədə, təbiətin mühafizəsində, geoloji axtarışlarda, turizm sahəsində İKT-nin imkanlarından istifadə və s.

İnformasiyalaşdırma nəticəsində innovativ informasiya iqtisadiyyatı formalaşdıqca bir çox təhlükəli problemlər yaranır ki, onları müvafiq təhlükəsizlik texnologiyalarının işlənilməsi və tətbiqi hesabına həll etmək olar .

V. INNOVATIV İNFORMASIYA İQTİSADİYYATININ TƏHLÜKƏSİZLİK İSTİQAMƏTLƏRİ

Kütləvi informasiyalaşdırma nəticəsində bir çox sosial təhlükəli hallar yaranır [9]. Onların aradan qaldırılması istiqamətlərinə aşağıdakıları aid etmək olar: 1)Antiradioaktiv texnologiyaların yaradılması, 2)İnformasiya ekologiyası və mədəniyyətinin formalaşması, 3)İKT sferasının innovativ əsaslarla inkişaf etdirilməsi. Kosmik informasiya sənayesinin inkişafı texnologiyalarının işlənilməsi, 4)E-tullantılar probleminin müasir həll metodlarının işlənilməsi, 5)Müxtəlif sahələrdə informasiya qıtlığının aradan qaldırılması texnologiyaları və mexanizmlərinin işlənilməsi, 6)Artıq, lazımsız informasiya fondlarından, resurslarından təmizlənmə, yeni təyinatlı text mining, Bigdata, Data mining texnologiyalarının işlənilməsi

VI. İNFORMASIYA ARTIQLIĞININ TƏHLÜKƏSİZLİK ASPEKTLƏRİ

Komputerlərin, müxtəlif xarakterli və təyinatlı şəbəkələrin çoxalması, kütləviləşməsi, insanların onlardan daha çox istifadə etməsi getdikcə artan informasiya bolluğu yaradır. Nəticədə, informasiya resurslarının miqdarı hədsiz artır və lazımı informasiyalardan lazımsızları ayırmaq getdikcə çətinləşir, əlavə vaxt və maliyyə resurslarının itgisinə səbəb olur. İnfotmasiya bolluğu müəyyən müddətdən sonra informasiya “zibilliyi” yaradır. Onların vaxtında ləğv edilməməsi ciddi problemlərə səbəb olur. Hər hansı şəxsə, təşkilata aid informasiyaların rəqəmsal formasında olsa da belə, illərcə saxlanması, onların sistemləşdirilməsi informasiyaların saxlanması, təşkili, qorunması, ötürülməsi texnologiyalarına yenidən təhlükəsizlik texnologiyası nəzərindən yanaşmağı tələb edir. İnfotmasiya mədəniyyəti, informasiyadan istifadə, informasiya axtarışı üsulları da həmin mövqedən işlənilməlidir. Böyük həcmli verilənlərin idarə olunması ilə bağlı olan Big data texnologiyaları da həmin böyük toplu informasiyalardan lazımsızların seçilə bilməsi istiqamətində yenidən işlənilməlidir.

İnformasiya bolluğu ilə yanaşı əks məsələ də mövcuddur. Müvafiq sahələrdə – nəqliyyatda, kənd təsərrüfatında, ticarətdə, tibbdə və s. ən zəruri informasiyaların vaxtında əldə oluna bilməsi kifayət qədər sənaye iqtisadiyyatının “əsəl tullantılarını” yaradır və böyük miqdarda vaxt və maliyyə

itgisinə səbəb olur, təhlükə mənbəyinə çevrilir. Ona görə də informasiyalaşdırma prosesinin sürətli və güclü inkişaf etməsi arzu olunan haldır və cəmiyyətin inkişafına təkan verici qüvvədir. Eyni zamanda informasiyalaşdırma prosesi sənaye iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrində həyata keçirilməsi inkişaf texnologiyalarından biridir.

NƏTİCƏ

Müasir dövrün vacib bir istiqaməti biliyə, elm və qabaqcıl texnologiyalara əsaslanan iqtisadi inkişafı təmin etməkdir. Qlobal iqlim dəyişmələrinə və bu proseslərlə əlaqədar olan ekoloji və iqtisadi problemlərin zərurəti həlli Yer kürəsində həyatın qorunması, uzunmüddətli inkişafının təmin edilməsi insanın iqtisadi fəaliyyətində və həyat tərzində yeni prioritetlərin formalaşmasını tələb edir. Onlardan ən əsasları İKT əsasında iqtisadi inkişafdır. Ona görə də dünya iqtisadiyyatı ilə inteqrasiyaya meyl edən Azərbaycan iqtisadiyyatı və cəmiyyəti paralel olaraq həm postsənaye iqtisadiyyatının informasiyalaşdırılması texnologiyalarından ən səmərəli formada istifadə etməklə qeyri-neft sektorunun inkişafına nail olmaq, həm də ən müasir yeni texnologiyaları izləmək və tətbiq etməklə informasiya iqtisadiyyatının özünün də innovativ inkişafına nail olmalıdır. Bu istiqamətdə təhlükəsizliyin təmini üçün önəyici tədbirlərin işlənilməsi və həyata keçirilməsi labüddür.

ƏDƏBİYYAT

- [1] “Azərbaycan - 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyası. Bakı, 29 dekabr 2012-ci il. <http://www.president.az>.
- [2] “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiya”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. 02.04.2014-cü il. <http://www.president.az>
- [3] Qasımlı V., Vəliyev Z., Hübətov M. və s. Yaşıl inkişaf: enerji səmərəliliyi və alternativ mənbələr, Bakı 2014, <http://sia.az/az/news/economy>
- [4] А.Г.Алиев. Проблемы информатизации общества и экономики. Баку, “ЭЛМ”, 2003. Сəh.460.
- [5] А.Г.Алиев. Теоретико-прикладные аспекты информатизации гуманитарных отраслей. Баку, “ЭЛМ”, 2006 г., 474 стр.
- [6] Ə.Q.Əliyev. İnternet iqtisadiyyatının müasir vəziyyətinin təhlili və inkişaf perspektivləri. АМЕА İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu. “İnformasiya cəmiyyəti problemləri” jurnalı. №1, 2014-cü il. Səh. 21-30.
- [7] Careri, F. ; Genesi, C. ; Marannino, P. ; Montagna, M. ; Rossi, S.; Siviero, I., Generation Expansion Planning in the Age of Green Economy, Transactions on Power Systems, 2011, Volume: 26 , Issue: 4 Page(s): 2214 – 2223.
- [8] Ə.Q.Əliyev. Elektron dövlət quruculuğu və informasiya iqtisadiyyatının “yaşllaşdırılması” proseslərinin qarşılıqlı təsir və inkişaf problemləri. “Elektron dövlət quruculuğu problemləri” I Respublika elmi-praktiki konfransı, 4 dekabr, 2014. Səh.8-11.
- [9] Асланова М.Е., Сапрыкина Е.В. Знание и информация в современном обществе: источники опасности или эксперты риска? Вестник АГУ, Серия 1: Регионоведение. Выпуск №1(135), 2014.